

AYŞE BUĞRA
Kapitalizm Tarihi İçinde
Sosyal Politika

*Social Policy in Capitalist History.
Perspectives on Poverty, Work and Society*

© 2024 Ayşe Buğra

Bu kitabın yayın hakları Eulama Lit. Ag. aracılığıyla
Edward Elgar Publishing Limited'ten alınmıştır.

İletişim Yayınları 3481 • Araştırma-İnceleme Dizisi 592

ISBN-13: 978-975-05-3749-3

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / I. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK RESMİ Käthe Kollwitz, “Dokumacıların İsyanı” serisinden
“Dokumacıların Yürüyüşü”, 1897

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Asena Günal

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AYŞE BUĞRA

Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika

Yoksulluk, alıŐma ve Toplum

*Social Policy in Capitalist History
Perspectives on Poverty, Work and Society*

ÇEVİREN

Turgay Sivrikaya

AYŞE BUĞRA Yükseköğrenimini Kanada'da tamamladı ve McGill Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nden doktora aldı. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu merkezinin kurucu başkanlarından biri olan Buğra, aynı üniversitenin Atatürk Enstitüsü'nden emekli oldu. İktisadi düşünce tarihi ve iktisat metodolojisi, karşılaştırmalı Sosyal Politika, gelişme iktisadi gibi konularda araştırmalar yapmış, Türkiye'de ve yurtdışında kitaplar ve makaleler yayımlamıştır.

Yazdığı kitaplar: *İktisatçılar ve İnsanlar* (Remzi Kitabevi, 1989; İletişim Yayınları, 1995), *State and Businessmen in Modern Turkey* (State University of New York Press, 1994; Türkçesi: *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları, 1995), *Islam in Economic Organizations* (TESEV/Friedrich Ebert Vakfı, 1999), *Devlet-Piyasa Karşılığının Ötesinde* (İletişim Yayınları, 2000), *New Capitalism in Turkey: The Relationship between Politics, Religion and Business* (Osman Savaşkan ile, Edward Elgar Publishing, 2014, Türkçesi: *Türkiye'de Yeni Kapitalizm: Siyaset, Din ve İş Dünyası*, İletişim Yayınları, 2014); *Social Policy in Capitalist History: Perspectives on Poverty, Work and Society* (Edward Elgar Publishing, 2024, Türkçesi: *Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika: Yoksulluk, Çalışma ve Toplum*, İletişim Yayınları, 2024).

Derlediği kitaplar: *State, Market, and Organizational Form* (Behlül Üsdiken ile, Walter de Gruyter, 1997), *Sosyal Politika Yazıları* (Çağlar Keyder ile, İletişim Yayınları, 2006), *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Geline Doğru* (Çağlar Keyder ile, İletişim Yayınları, 2007), *Reading Karl Polanyi for the 21st Century: Market Economy as a Political Project* (Kaan Ağartan ile, Palgrave Macmillan, 2007; Türkçesi: *21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak: Bir Siyasi Proje Olarak Piyasa Ekonomisi*, İletişim Yayınları, 2009).

Ayşe Buğra, Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* adlı eserini Türkçe'ye çevirmiştir (Alan Yayıncılık, 1986; İletişim Yayınları, 2000).

Osman Savaşkan ve Mehmet Ertan'ın derlediği *Türkiye'nin Büyük Dönüşümü: Ayşe Buğra'ya Armağan* kitabı, Kasım 2018'de İletişim Yayınları'ndan çıkmıştır.

Buğra, *Devlet ve İşadamları* kitabıyla 1995 yılında Sedat Semavi Ödülü'nü, gelişmekte olan ekonomiler ve küresel düzeyde sosyal politikalar konusundaki araştırmalara katkısı nedeniyle 2015 Dünya Bilim Akademisi (World Academy of Sciences - TWAS) Sosyal Bilimler Ödülü'nü, 2021 yılında da Türkiye PEN Yazarlar Derneği'nin Duygu Asena Ödülü'nü almıştır. Kendisi Türkiye Bilim Akademisi Derneği üyesidir.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ.....	9
Giriş	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
Sadaka Reformundan Yeni Yoksullar Yasasına	41
İKİNCİ BÖLÜM	
Eşitlik, Sınıf ve Klasik Politik İktisadın İlkeleri Üstüne	91
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İkinci Dünya Savaşı Sonrası: Yaşam Alanının Restorasyonundan Restorasyonun Krizine	141
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
Küreselleşmiş Bir Ekonomide Sosyal Politika: Neoliberalizm, Kriz ve Krize Tepkiler	199
Sonuç	267
KAYNAKÇA.....	279
ÇEVİRİDE YARARLANILAN TÜRKÇE KAYNAKLAR.....	299
DİZİN.....	301

TEŞEKKÜR

Bu kitap benim kalkınma iktisadı ve sosyal politika alanlarında akademik hayatım boyunca sürdürdüğüm çalışmalara dayanıyor. Kitap, gelişmiş refah devletlerine sahip olmayan toplumlar, özellikle de Türkiye üzerine yaptığım ampirik araştırmalar bağlamında ortaya çıkan soruları ele alıyor; bu sorular, Boğaziçi Üniversitesi'nde yıllarca vermiş olduğum “sosyal politika teorileri”, “tarihsel bir perspektiften çalışma ve çalışanlar”, “eşitlik ve farklılık üzerine görüşler” konulu seminerler kapsamında oluşmuş bir teorik çerçeve içinde tartışılıyor. Kitabın öğrencilerime çok şey borçlu olduğumu belirtmek istiyorum; bana böyle bir kitap yazma fikrini veren, onların konuya duydukları ilgi, seminer tartışmalarındaki anlamlı ve ilginç sorularıyla yorumları oldu.

Kitap, Türkiye'nin ve benim aile hayatımın çok zor bir döneminde yazıldı ve Edward Elgar Yayınevi'nin editörü Alex Pettifer'in teşviki ve desteği olmasaydı yazılamazdı. Kendisine özellikle teşekkür etmek istiyorum. İngilizce orijinal metni basılmasından önce okuyup değerlendiren anonim hakemlerin bana cesaret veren yorumları da çok önemliydi. Meslektaşlarım Volkan Yılmaz'a (Belfast Üniversitesi) ve Osman Savaşkan'a (Marmara Üniversitesi) İngilizce metni basılmadan önce okuyup eleştirdikleri için, Burçak Gürsoy'a (Beykoz Üniversitesi) Türkçe çevirinin üzerinden geçtiği için çok teşekkür ederim.

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

Günümüzün önemli sorunlarının, siyasi gündemde önemli yer tutan tartışma konularının büyük bir kısmı, sosyal politikayla ilgili. Yoksulluk ve işsizlik, ağır çalışma koşulları, emeklilik, sağlık, sosyal bakım hizmetlerinin yetersizlikleri ve sürdürülebilirlik sorunları, dünyanın her yerinde öne çıkan çağdaş politika kaygıları arasında yer alıyor. Aynı zamanda bu sorunların nasıl yorumlandığı, ne ölçüde ciddiye alındığı ve onlarla mücadele etmek için ne gibi önlemler alındığı toplum içinde nasıl birlikte yaşandığını belirliyor. Bu kitap, birlikte yaşama sorununun modern kapitalist toplumlarda “herkesin yerini bildiği” geleneksel toplumlardan farklı bir nitelik aldığı ve önem kazandığı gözleminde yola çıkıyor ve sosyal politika tarihine buradan hareketle yaklaşıyor.

Kitabın sonuç bölümünde sorulduğu gibi, “Sınıflara bölünmüş modern toplumlarda insanları bir arada tutan ve toplumsal bütünlüğü sağlayan şey nedir? Mülkiyetten veya sermayeden kaynaklanan bir gelire sahip olmayanların toplumdaki yeri nedir? Geçimlerini emek piyasasında kazanmaya çalışanlar açısından, çalışmanın, işsizliğin veya istihdam edilemezliğin sonuçları nedir?” Bu sorular, 16. yüzyıl Avrupa’sının piyasa ilişkilerinin yayılmasıyla büyük sarsıntılarla karşılaşan erken kapitalist top-

lumlarında modern sosyal politika önlemlerinin ortaya çıkışından bugüne kadar sosyal politika tartışmalarında yer alan sorular. Elinizdeki kitap da, bu soruların izini sürerek sosyal politika tarihiyle kapitalist tarihin içiçe geçmiş ilişkisini ele alıyor.

Söz konusu ilişkiye farklı teorik bakış açılarıyla yaklaşmak mümkün. Benzerlikleri ve farklılıklarıyla modern kapitalist toplumlarla ilgili çalışmalar üzerinde büyük etki yapmış olan iki teorik yaklaşım, Karl Marx'ın ve Karl Polanyi'nin yaklaşımları, bu kitaptaki tartışmanın çerçevesinin oluşumunda da etkili. Dolayısıyla kitapta “sosyal politikanın siyaseti”, Marx'ın üzerinde durduğu sınıf çatışmaları kadar Polanyi'nin toplumun bütünlüğüne ve bu bütünlüğün korunmasının gerektirdiği ittifaklar ve uzlaşmalara yaptığı vurgu da dikkate alınarak tartışılıyor. Kapitalizmin Marx'ın herkesten daha iyi gördüğü “yıkıcı yaratıcılığının” toplumu nasıl tehdit ettiği ve bu tehdide karşı alınan sosyal politika önlemlerinin hangi sınıf ittifaklarıyla ve hangi direnişlere karşı nasıl biçimlendiği, beş yüz yıllık bir sosyal politika tarihi içinde, Polanyi'den ilhamla inceleniyor. Kitap, sosyal politika uygulamalarından söz ederken özellikle bu uygulamalar ve sosyal politika bağlantılı sorunlar üzerine sürdürülen tartışmalara odaklanıyor. Kullandığı malzeme, sadece akademik literatürle kısıtlı olmayan metinleri, hatta bazı filmleri kapsıyor.

Türkiye ve Türkiye gibi piyasa ilişkilerinin ekonomiyi belirler hale gelişinin oldukça geç bir tarihe rastladığı ülkelerde, sosyal politika tartışmasının tarihi de bugünün gelişmiş kapitalist toplumlardakiyle aynı dönemleri kapsamıyor. Bu kitap, Türkiye'de ve diğer “gelişmekte olan ülkeler”de sosyal politika düşüncesinin, 20. yüzyıl sonu neoliberal küreselleşme dinamikleri içinde, gelişmiş kapitalist ülkeler tarihindeki yeriyle buluştuğunu gözlemliyor. Bu, daha önce, ulusal kalkınmacılık veya sosyalist ekonomi modelleri içinde sosyal politikanın olmadığı anlamına gelmiyor. Ama ekonominin neoliberal küresel kapitalizmle eklemlenmiş olduğu bir dönemde, bu eklemlenmenin yarattığı sarsıntılar içinde, sosyal politikanın eskisinden farklı bir biçimde tartışılmaya başladığı ve bu tartışmaların si-

yasi gündemde eskisinden daha önemli bir yer edindiğini görebiliyoruz.

Benim sosyal politikayla ciddi bir biçimde ilgilenmeye başlamam, Türkiye'deki büyük 2001 krizi günlerine rastlıyor. Tabii daha önce de ekonomik krizlerle karşılaşmıştık, işsizlik ve yoksulluk tanımadığımız sorunlar değildi, ama 2000'li yıllara gelindiğinde bu sorunlar artık yeni bir ortamda yer alıyordu. Bu yeni ortam, Türkiye'nin küresel kapitalist ekonomiye eklemeli olduğu, piyasa ilişkilerinin daha önce belirleyici olmadığı alanlara uzandı bir ortamdı. Tarım çözülmeğe başlamış, şehirleşme ivme kazanmış, buna bağlı olarak da geleneksel dayanışma ilişkileri bireylere koruma sağlamakta giderek yetersizleşmişti. Aynı zamanda, Türkiye'nin eski sosyal güvenlik sistemi de ortaya çıkan "yeni yoksulluk" biçimleriyle baş edebilecek nitelikte değildi. 2001 krizi gibi gerçek bir kapitalist kriz, yeni bir sosyal politika yaklaşımı ve dili gerektiriyordu.

Bu, sosyal politikanın küreselleştiği bir dönemdi. 16. yüzyıl Avrupa'sının erken kapitalizm ortamında yaşanan sarsıntılar ve modern sosyal politika düşüncesinin doğduğu bu dönemde kullanılan "yeni yoksulluk" kavramı, artık küresel gerçeklerle bağlantılı hale gelmişti.

Bununla birlikte, sosyal politikayla kapitalizm arasındaki ilişkinin tarihine bakmak, kapitalizmin de sosyal politikanın da her zaman bugünkü gibi olmadığını ve böyle olması gerekmediğini gösteriyor. Kapitalizm, özel mülkiyet ve serbest girişimciliğin önemiyle tanımlanan bir düzen. Ama toplumdan topluma değişmeyen ve tarihsel olarak aynı kalan bir düzen de değil ve sosyal politika her dönemde kapitalizmi dönüştürme (ve toplum yaşamıyla bağdaşır hale getirme) potansiyeli taşıyan ve bu potansiyeliyle tartışılan bir alan oluşturuyor. Bu yüzden de, sosyal politika tartışmaları, her zaman, kapitalizmin en güçlü eleştirilerinin dile getirildiği bir alan olmuş. Bu eleştiriler doğrultusunda alınan (veya alınmayan) önlemlerin niteliği, insanların topluma hangi koşullarda katıldıkları, nasıl çalıştıkları ve nasıl yaşadıklarını belirlemiştir.

Sosyal politika yaklaşımları da tek tip değil. Bütün sosyal politika yaklaşımları belirli bir adalet anlayışı içeriyor. Ama toplumun farklı kesimlerinin toplumdaki yerleriyle ilgili görüşler her zaman farklı olmuş. Eşitlik bir ideal olarak benimsenebilmiş veya toplumla bağdaşması imkânsız bir hayal olarak görülebilmiş. Kapitalizm eleştirileri sadece sol kesimden gelmemiş, muhafazakârlar da eşit yurttaşlık veya demokrasi idealleriyle hiç bağdaşmayan fikirler öne sürerek ekonomik liberalizm yanlılarına karşı çıkabilmişler.

Sorunlar da tartışmalar da kuşkusuz tarih boyunca aynı kalmış değil. Ama tartışmanın tarafları arasında bariz benzerlikler görmek mümkün. Daha eşitlikçi bir toplum, istihdam güvenesi, herkesi kapsayan sosyal güvenlik ve sosyal hizmet sistemleri, daha iyi çalışma koşullarıyla ilgili taleplere, ekonomi yasalarına ve ilerlemenin gereklerine atıfla karşı çıkılmaya devam ediliyor. Piyasa hâkimiyetindeki bir ekonominin toplumlar ve insanlar üzerindeki yıkıcı etkisi karşısında işçi direnişlerinin, sosyalist hareketlerin veya sol liberal akımların yükseldiği görülebiliyor. Ama bu yıkıcı etkilerin yarattığı toplumsal hoşnutsuzluk, demokrasiyle ve hukuk devletiyle bağdaşması imkânsız sağ akımların bulabildiği kitle desteğinde de kendini gösterebiliyor. Demokrasiyle yönetilen bir toplumda sosyal adaleti sağlamaya yönelik sosyal politikalar uygulanmadığı sürece, bu akımların güçlenmeye devam etmesi kaçınılmaz görünüyor. Demokratik siyaset dilini ve kurumlarını benimseyerek eşitlikçi bir yönelişin gerektirdiği önlemleri ciddiye alan yaklaşımların, otoriter baskı rejimlerine karşı güçlü alternatifler oluşturabileceklerini düşünmek de mümkün.

Marx “kapital”i, yaşamak için emeğini satmak zorunda olan “mülksüzleşmiş” işçiyle üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan kapitalist işveren arasındaki bir “ilişki” olarak tanımlamıştı. Kapitalizm tarihi boyunca bu ilişkinin niteliği, sosyal yardım ve sosyal güvenlik önlemleriyle, çalışma hayatını düzenleyen yasalarla değişti. Bu önlemler ve yasalar, mülksüzlüğün çalışan kesimin yaşamı ve toplumdaki yeri açısından taşıdığı anlamı değiştirdi. Ama bu, doğrusal bir ilerleme yönünde

olmadı. Marx'ın kapitalizmin temel özelliği olarak gördüğü radikal değişimler içinde, piyasanın işleyişini kontrol altına alan düzenlemelerden geri dönüşler olduğu, sosyal güvenlik alanındaki kazanımların kaybedildiği görüldü. Bununla birlikte, piyasa kurallarının insan toplumuna hâkim olması gerekmediği, akıl ve iradenin herkesin topluma eşit koşullarda katıldığı insanca bir birlikte yaşama biçimini gerçekleştirebileceği inancı, sosyal politika düşüncesinin içinde her zaman var olmaya devam etti. Bu inanç doğrultusunda ileri sürülen fikirler de onlara karşı sürdürülen direnişler de farklı biçimler olarak sosyal politika siyasetini belirlemeye devam etti. Sosyalist, muhafazakâr ve liberal yaklaşımlar içinde farklı ifadelerle gelişen sosyal politika düşüncesi, siyasetin önemli bir bileşeni olarak kaldı.

Bu yüzden de, gelişmiş kapitalist toplumlarda sosyal politika siyasetinin yüzlerce yıllık karmaşık tarihi, günümüzün küreselleşen sosyal politika ortamının sorunları etrafındaki tartışmaları daha iyi değerlendirmeye yardımcı olabilir. Elinizdeki kitabın, bugün Türkiye'de yoksulluk, güvencesizlik, eşitsizlik, işsizlik ve kabul edilmez çalışma koşulları üzerine öne sürülen görüşlerin oluşturduğu siyasi panoramanın anlaşılması ve değerlendirilmesine katkıda bulunacağını umuyorum.

Giriş

Kapitalizm Tarihi İçinde Sosyal Politika, kapitalizmle sosyal politika arasındaki ilişki üzerine bir çalışma. Kitap, sosyal politikayı kapitalist gelişme dinamiklerinin yarattığı sosyo-ekonomik gerilimler ve çatışmalara yönelik bir korunma tepkisi olarak ele alıyor; bu tepkinin niteliğini incelerken, kapitalist dünya düzeniyle bütünleşen toplumlarda sosyal politikanın çalışma dünyası ve sosyo-ekonomik yaşamın temel özelliklerini hem yansıttığını hem de bir dereceye kadar şekillendirdiğini gözlemliyor. “Yoksulluk”, “çalışma ve istihdam” ve “topluma katılım” gibi birbirleriyle bağlantılı meseleleri kuşatan bir tartışma çerçevesinde, sosyal politika düşüncesinin ve sosyal politikanın siyasetinin tarihsel bir değerlendirmesini sunuyor. Bu değerlendirme kapsamında, sosyal yardımlar, emek piyasası düzenlemeleri ve sosyal güvenlik konularının tartışıldığı alanın, aynı zamanda, somut sosyal politika tercihleriyle farklı sosyal kesimlerden insanların topluma katılma koşullarıyla ilgili görüşleri, yani farklı toplum tahayyülleri arasındaki karşılıklı etkileşimin açıkça görülebildiği bir alan olduğuna dikkat çekiliyor.

Yoksulların ve çalışan nüfusun toplumdaki yerine dair düşünceler, daha büyük bir meseleyle, toplumda bir arada yaşa-

manın koşullarıyla ilgili sorularla bağlantılıdır ve bu bakımdan topluma katılım biçiminin, yani toplumun bir üyesi olmanın anlamının, nasıl kavramsallaştırıldığını gösterir. Sosyal sınıf farklarının yanı sıra, toplumsal cinsiyet, yaş veya sağlık koşulları ve engellilik gibi özellikler, fertlerin topluma katılım biçimini etkiler ve bu farklar, eşitsizliğin kabul edildiği ya da sorunsallaştırıldığı tartışmalarda gündeme gelen bir konu olmuştur.

Tarihin her döneminde ve her toplumda yaşlılık, engellilik, hastalık veya yoksulluk gibi “sosyal riskler”le karşı karşıya kalan insanlara sağlanan desteklere rastlayabiliyoruz; ama bu kitabın konusunu, kapitalist ilişkilerin yayıldığı ve emek piyasalarının oluştuğu toplumlarda, siyasi otoriteler tarafından uygulanan ve toplumun farklı kesimleri arasındaki çatışmaların ve ittifakların biçimlendirdiği modern sosyal politika önlemleri oluşturuyor. Aynı şekilde, kölelik ve borç esareti gibi çeşitli bağımlı emek biçimlerinin kapitalist dünya ekonomisi tarihinin bir parçası olduğunu biliyoruz; ama modern sosyal politika tartışmasının merkezinde, “özgür emek”in ortaya çıkışıyla bağlantılı olan yoksulluk, çalışma hayatı ve topluma katılım sorunları bulunuyor.

Bu kitap, Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar, sosyal politika tartışmalarının tarihini, bu tartışmalardaki süreklilik ve değişimi inceliyor. Modern sosyal politika tarihinin 16. yüzyıl Avrupa’sındaki erken kapitalist gelişmelerin getirdiği büyük dönüşümler içinde başladığını kabul ederek, bu erken dönemdeki yoksul yardımlarını daha sonraki yüzyıllarda uygulanan sosyal güvenlik ve sosyal hizmet sistemleriyle birlikte, aynı gelişme sürecinin parçası olarak ele alıyor. Kökleri 16. yüzyıla kadar uzanan ve günümüzün ileri kapitalist toplumlarında da devam eden sosyal politika tartışmalarının tarihsel seyrini izlerken, bu tarih anlatısına İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden itibaren gelişmekte olan ülkelerin yapısal değişimi ve sosyo-ekonomik dönüşümü içinde ortaya çıkan sosyal politika yaklaşımlarını da ekliyor.

Kitabın sosyal politika müdahaleleri ile kurumlarının yüzlerce yıllık değişiminin dinamik bir analizini sunmak gibi iddialı bir hedefi yok. Yapmaya çalıştığı şey, sosyal politika düşüncesi-

ni daha geniş bir bağlamda, tarımın ticarileşmesi, üretimin sektörel dağılımının değişmesi, teknolojik ve örgütsel yenilikler ya da kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşme gibi olguların etkilediği toplumların geçirdiği kapitalist dönüşümler içinde ele almak. Bu kapitalist dönüşümler içinde ortaya çıkan emeğin metalaşması eğilimlerini ve yeni yoksulluk biçimlerini izleyerek, bunların içinde yer aldıkları toplumlarda nasıl değerlendirildikleri ve yorumlandıklarını araştırıyor. Bu değerlendirmeler ve yorumlara politika tartışmaları ve sosyal analizler kadar edebiyat ve sinemada da rastlıyoruz; dolayısıyla bu alanlardaki tartışmalar da kapitalist dönüşümlerin insanların çalışmasını ve yaşamını nasıl etkilediğiyle ilgili görüşlerin ve bu görüşlerin yansıttığı toplum tahayyüllerinin incelenebileceği bir malzeme oluşturuyor.

Bu kitabı yazma fikri, Covid-19 küresel salgınının yarattığı ekonomi ve sağlık krizi sırasında ortaya çıktı. Salgın, salgın öncesi dönemde de bütün dünyada insanların yaşamını ve geçim kaynaklarını etkileyen bir dizi ciddi sorunu gün yüzüne çıkarmıştı. Bu ortamda, ekonomik küreselleşmeye yöneltilen eleştiriler¹ yeni bir anlam kazandı ve “salgının ardından eski düzene geri dönecek mi yoksa krizin küresel ekonomi üzerinde dönüştürücü bir etkisi olacak mı?” ve hatta “kriz başka bir kapitalizmin ortaya çıkmasına vesile olabilir mi?” gibi sorular, açıkça veya üstü kapalı olarak sorulmaya başlandı.²

Salgının gün yüzüne çıkardığı sorunların büyük bir kısmı çalışmanın ve gelirin güvencesizliği, yaşam koşullarındaki çar-

1 Ekonomik küreselleşme konusundaki eleştirel literatürün önemli çalışmaları arasında şunlar sayılabilir: J.E. Stiglitz (2002), *Globalization and Its Discontents*, New York: W.W. Norton; J.E. Stiglitz (2017), *Globalization and Its Discontents Revisited*, New York: W.W. Norton; D. Rodrik (2011), *The Globalization Paradox and the Future of the World Economy*, New York: W.W. Norton.

2 Mesela bkz. “Covid-sonrası Kapitalizmin Geleceği” konulu Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) tartışması: <https://www.ebrd.com/news/events/the-future-of-capitalism-after-the-covid19-crisis.html> (erişim 14 Ekim 2022). Dünya genelindeki eşitsizlikler ve gelişmekte olan ülkelerin geleceği konulu tartışmalar için bkz. The Institute for New Economic Thinking, Report of the Commission on Global Transformation, The Pandemic and the Economic Crisis: A Global Agenda for Urgent Action, <https://www.ineteconomics.org/uploads/papers/INET-Commission-Interim-Report.pdf> (erişim 14 Ekim 2022).